

EL QUIXOT DELS IGNORANTS

"Cap altra figura novel·lesca,
no ha arribat ni remotament
a la popularitat universal
amb la intensitat de don Quixot
de la mancha..."

Joan Amades

Associació Cultural Joan Amades
Agricultura 246
08020-Barcelona
93 314 23 94
joanamades@joanamades.com

Crèdits

Direcció Jan Grau
Producció Gemma Fernández
Imatges i contingut Xantal Grau
Disseny Marta Serra
Textos Manel Carrera
Dibuixos Jaume Capdevila KAP
Logística Antoni Serés i José Luis Gutiérrez
Assessors Lluís Busquets, Amadeu Carbó i Francesc López Sala
Impressió Gràfiques Xifré

Col·laboradors:
Josep M Gol - Griselda Karsunke - Joan López
Ensenyat - Miquel Vinyals - Josep Cruanyes - Anna Cruanyes

Imatges:
Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana - Biblioteca de Catalunya - Centre de Documentació i Museu Tèxtil (Terrassa) - Fundació Museu del Taulell 'Manolo Safont' (Onda, País Valencià) - Centre de Documentació de l'Institut del Teatre (Barcelona) - Associació Joan Amades - Arxiu Lluís Busquets - Col·lecció Francesc d'Assís López Sala - Heràclio Fournier - Col·lecció Jan Grau - Família Peligros (El Mesón del Café, Barcelona) - Núria Argerich i Cabús - Jaume Capdevila KAP - Català Roca - Margarita Verdú Sellés - Àngela Vidal

Agraïm la col·laboració de:
Museu del Joguet de Catalunya (Figueres) - Museu del Taulell 'Manolo Safont' - Núria Argerich i Cabús - Llibreria Batlle (Barcelona) - I.E.S. Joan Fuster de Barcelona - Edicions el Mèdol - Joan Alférez - Antoni Anguela - Vicenç Estall - Ramon Fontbona - Leonor Gallardo - Isidre Gutiérrez - Oriol Miralles - Roland Pastells - Família Peligros (El Mesón del Café) - Marta Riera - Esperança Roig - Miquel Viu

Amb el suport:

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana

 "DIPUTACIÓ"
TARRAGONA

 Consell Tarragonès
d'Escritors

JOAN AMADES I GELATS

UN QUIXOT EN LA RECERCA POPULAR I UN SANXO EN SAVIESA DEL POBLE

Joan Amades i Gelats
(Barcelona, 1895-1959).
Foto: Centre de Promoció de la
Cultura Popular i Tradicional
Catalana - Arxiv Joan Amades.

Amb el mestre Joan Tomàs, recollint
cançons a Bellaguard, en les recerques
de Vides del Campesí Popular, a
l'agost de 1929.
Foto: Centre de Promoció de la Cultura Popular
i Tradicional Catalana - Arxiv Joan Amades.

Joan Amades gaudint de
l'actuació de la moixiganga
de Sitges a les festes de la
Merç de 1953.
Foto: Pere Gualbà i Roca.

Joan Amades, treballant amb la seva
esposa Enriqueta i la seva cunyada
Consol, a finals de la dècada de 1950.
Foto: Centre de Promoció de la Cultura Popular
i Tradicional Catalana - Arxiv Joan Amades.

Joan Amades i Gelats és considerat el folklorista més prolífic i influent de Catalunya. D'esperit col·leccionista i apassionat per la recerca, va ser autor de més de 400 llibres i nombrosos articles, tot i que patia una greu dificultat de visió. La seva aportació ha estat essencial per a la recuperació de la nostra memòria col·lectiva.

Nascut a Barcelona, als 9 anys deixa l'escola per ajudar a la parada de drapaire que els seus pares tenien al Mercat de Sant Antoni. Als 12 anys ja se'n feia càrrec tot sol i la parada va esdevenir de compravenda de llibres i de tota mena de papers impresos. La seva formació autodidacta i l'interès per la literatura popular començà llavors, quan com el Quixot, s'empassa tots els llibres i papers que li arriben a les mans, des de tractats de zoologia fins a romanços de sang i fetsge.

Des de 1915 fins a la seva mort es consagrà plenament a la tasca de recerca, documentació i publicació de treballs sobre cultura popular. Com a incondicional col·laboradora va comptar amb la seva cunyada Consol Mallofré, que va ser la impulsora de l'actual Associació Joan Amades, que es dedica a publicar la seva obra inèdita.

LA LITERATURA DE CANYA I CORDILL

LITERATURA DE CONSUM PER A BUTXAQUES BUIDES

Parada de literatura de canya i cordill a la plaça de la Vendura de Vilanova i la Geltrú a finals del segle XIX.
Foto: Centre de Recerca en la Cultura Popular Tradicional Catalana - Arxius Joan Guals.

"El venedor de romanços", dibuixat per Sancha.
Revista "El amic y l'engre", n.º 772, 24 de febrer de 1906.

En la societat industrial del segle XIX existia un contrast econòmic molt gran entre les classes obrera i burgesa. Per això es generava literatura per a tot tipus de butxaques, la de canya i cordill per a les classes populars, i la de luxe, adreçada a gent amb poder adquisitiu.

La Rambla de Barcelona, artèria social de la ciutat a la dècada de 1910.
Col·lecció: "Viquitria Viena Salas".

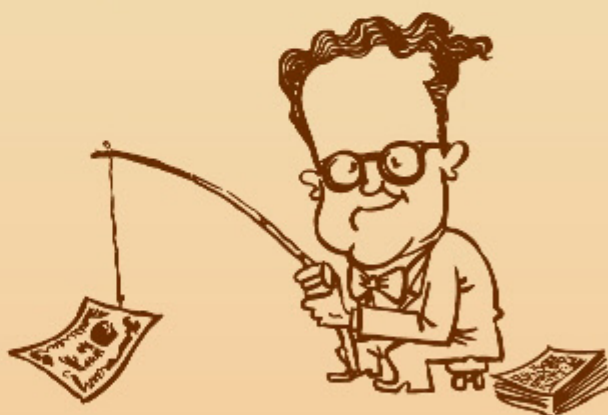

Indústria de llibreria del marçà barceloní.
Col·lecció: Margarita Viera de Ma.

Una conseqüència de la industrialització a Catalunya, a mitjans de segle XIX, fou l'augment de l'ús de la impremta. Aquest fet va permetre que la literatura, que fins aleshores i en general era transmesa oralment, arribés a tothom de forma escrita. La impressió i venda d'aquesta literatura de durada efímera va impulsar una pròspera indústria editorial i moltes famílies, com la de Joan Amades, van basar la seva economia en la compravenda d'aquest tipus de material imprès.

Aparegueren tot tipus de papers: auques, estampes, romanços, goigs, històries, etc. Els venien llibreters ambulants, exhibint-los subjectats en cordills per mitjà de canyes esberlades, per tal que no se'ls endugués el vent.

La literatura de canya i cordill fou un producte consumit sobretot per la classe obrera de les grans ciutats, des del segle XIX fins a inicis del segle XX. Un preu assequible i un format que combinava el llenguatge planer i abundants imatges van ser les claus de l'èxit d'aquesta mena de literatura. El tema del Quixot fou un dels més populars de l'època, i es difongué també a través de tots aquests tipus de papers.

PAPERS PER A TOTS ELS PÚBLICS

LA IMATGERIA POPULAR ERA UN PRODUCTE
DE CONSUM DESTINAT A TOTA LA POBLACIÓ

A partir de 1911 va començar el costum de posar música als pojos. *Goig* en llibre de Sant Antoni Abat, *Patró del Gremi de Treballadors de la Ciutat d'Igualada*, 1947.
Foto: Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana - Àndria Joan Amades.

"Auca del Sol i de la Lluna", probablement l'auca més antiga de les conegudes. Versió editada en el segle XVII. Impremta de Joan Llorens, Barcelona, 1865.
Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana - Àndria Joan Amades.

Els diferents tipus de literatura de canya i cordill tenien una estructura semblant, a base de textos i dibuixos o gravats, fet pel qual també són anomenats imatgeria popular. Segons el seu contingut, format i funció s'anomenaven d'una manera o altra, tots, però, utilitzaven un llenguatge planer i molt visual, sense pretensions literàries ni artístiques perquè estaven destinats al consum popular.

Les auques explicaven històries de tota mena desenvolupades en episodis, i generalment completades amb versos breus per facilitar-ne la comprensió i la memorització. Els romanços explicaven en vers o en prosa, sainets, biografies, històries de sang i fetge... amb capçaleres espectaculars, mentre que les estampes, els boixos i els gravats, no tenien text.

El goig és un tipus d'imprès popular originat a Catalunya, inicialment dedicat a la Mare de Déu i més tard adaptat a altres usos, fins i tot a la sàtira política. A mida que ha passat el temps, tots aquests fulls populars han despertat l'interès dels col·leccionistes perquè són un testimoni molt interessant de la vida quotidiana dels nostres avantpassats.

Els romanços de sang i fetge aomplen les funcions de la premsa gràfica de l'època. Romanço de la "Fiera Melancòlica". Impremta Roca, Manresa, 1870.
Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana - Àndria Joan Amades.

Els impresos anomenats ventalls s'emparaven a una estructura de cartó o de palma trenada, que feia la funció de ventall i espanta mosques. Impremta de Cristina Segura, vius d'Antoni Llorens, segle XIX.
Foto: Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana - Àndria Joan Amades.

LES NOVEL·LES DE POBRE

LES AUQUES VAN FER ARRIBAR TEMES DE LA LITERATURA UNIVERSAL A TOT HOM

Auca "Historia de Don Quijote".
Data, autor i editor desconeguts.
Arxius Joan Arnedes - Centre de Recerca
de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Auca "Vida de Don Quijote". Editada
per Ignaci Estivill.
Arxius Joan Arnedes - Centre de Recerca
de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Trobada amb Merli i Encantador.
Aventura de l'item de Mombrino.
Vinyetes 11 i 12 de l'auca "Historia de Don Quijote".

Auca "Don Quijote de la Mancha" de Clarà.
Reedició de Successor d'Antoni Bosch.
Arxius Joan Arnedes - Centre de Recerca
de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Les auques són històries, a vegades molt complexes, simplificades en 48 vinyetes. D'entre tots els gèneres del gravat popular català, el de les auques és un dels més estesos i representatius. Una auca és un full de paper amb una sèrie de caselles o vinyetes emmarcades que desenvolupen un tema. En un principi les auques no tenien un fil argumental definit, les vinyetes eren rodones i no duïen text. Amb el temps les vinyetes van ser quadrades i van anar incorporant el text explicatiu en forma de rodolins.

L'origen de les auques és incert, però sembla que són l'evolució d'antics jocs d'atzar semblants al joc de l'oca, del qual en manlleva el nom. Al seu torn el joc de l'oca prové d'antics taulells cabalístics utilitzats en pràctiques d'endevinació del futur. L'exemplar català més antic que coneixem és del 1676 i fou imprès per Pere Abadal de Moià.

La popularitat de les aventures de Don Quixot, va fer que s'incorporessin de seguida a les temàtiques utilitzades a les auques. Els editors van aprofitar la gran fama del cavaller de la trista figura per publicar auques que narraven, amb més o menys fidelitat, els episodis de la novel·la de Cervantes.

EL QUIXOT A LES AUQUES

LES AUQUES VAN SER UNA FORMA DE CULTURITZACIÓ I D'ENTRETENIMENT

Auca "Història de Don Quixot de la Mancha".
Tirada: Lituania, Jungles, Barcelona 1930.
Ara a Joan Amades - Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

L'estada a Barcelona de Don Quixot, en el llibre ocupa 4 capítols i a l'auca es resol en 2 vinyetes.
Auca "Vida de Don Quixot".
Editada per "Jungles Editorial".
Ara a Joan Amades - Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Auca de sátira política de comparant el Quixot amb el qui sembla ser Prínceps Mario Sagués, cap del partit liberal i president del Consell de Ministres, en la segona meitat del segle XIX.

Auca "Historia del Nuevo don Quijote". Edita per "Jungles Editorial".
Ara a Joan Amades - Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Moment en el qual Don Quixot és amant cavaller i crema dels llibres de la seva biblioteca per part del mossèn i el barbero.
Vinyetes 4 i 5 de l'auca "Historia del Nuevo don Quijote".

Entrada a Barcelona.
Vinyetes 4 i 5 de l'auca "Historia del Nuevo don Quijote".
Ara a Joan Amades - Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Les auques van esdevenir potents eines de difusió, gràcies al seu poder de simplificació. Els continguts eren ben diversos: faules moralitzadores, tractats d'història natural, temàtica popular, religiosa i festiva... Temes que tant reflectien la vida quotidiana com permetien al lector deixar-se endur per la imaginació. En aquesta línia, les aventures del Quixot permetien a la gent del poble consumir el mateix producte que la gent benestant, encara que amb un format més senzill.

Contraposada a la versió llarga i literària del llibre original, l'auca presentava la novel·la del Quixot d'una manera simple i abreujada, accessible a tothom. A tall d'exemple, l'arribada del Quixot a Barcelona i el seu encontre amb el bandoler Perot Rocaguinarda, que en el llibre ocupa quatre capítols, a l'auca es resol en tres vinyetes.

Com a versió pobre de la novel·la, l'auca també contribuï a convertir els personatges en arquetips i a popularitzar-ne determinats moments o escenes. D'aquesta manera, el Quixot va passar de ser un home entranyable que perd la xaveta després de llegir molts llibres de cavalleries, a convertir-se en un personatge de caire esperpèntic i caricaturesc.

EL QUIXOT

COL·LECCIONABLE

COL·LECCIONABLES DE TOTA MENA

VAN TENIR EL QUIXOT COM A TEMA

Cobertes de llibrets de paper de fumar corresponents a una col·lecció de dotze exemplars de temàtica quixotesca, numerats per tal que el consumidor pogués seguir fàcilment l'ordre de les escenes.

Elaboració: Josep Solà, col·leccionista entre el 1923 i el 1930. Arxius Joan Amades. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

La fàbrica de llums Forteza Canariense S.A. també va recórrer al personatge del Quixot per tal que la gent comprés els seus productes. Aquesta, can Amades. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Cromo que regalaven amb la Xocolata Juncosa. Arxius Lluís Buqueras.

Coberta de casset de llums amb la famosa escena de la lluita de Don Quixot amb els molins. Moroder Hermanos - Fàbrica de Olinda, València. Arxius Joan Amades. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Cobertes de casset de llums. Moroder Hermanos - Fàbrica del Gironès, València. Arxius Joan Amades. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

L'hàbit del col·leccionisme ja estava molt estès a la Catalunya als segles XVIII i XIX. Aquesta afició popular que consisteix a recollir conjunts de coses d'una determinada classe, ha estat i és una pràctica molt popular. Sovint els objectes col·leccionats són quotidians i sense valor, però l'entreteniment de vetllar-los i ordenar-los i sobretot el repte d'aconseguir completar el conjunt, fins i tot esdevé una dèria.

En un primer moment la gent col·leccionava els papers que els fabricants i venedors oferien com a obsequi amb els seus productes. Després, van començar a col·leccionar objectes de la vida quotidiana, com cassetes de mistos, paper de fumar, embolcalls de caramels, sobrets de sucre, etc. Finalment el col·leccionisme va esdevenir un pròsper negoci editorial basat en elements creats expressament per a ser col·leccionats, com els cromos o determinades sèries de segells i monedes.

La novel·la del Quixot, els seus personatges i les seves escenes més conegudes van ser un tema recurrent que va generar moltes col·leccions, ben variades de qualitat i d'origen. El Quixot va ser utilitzat primer com a atractiu per fomentar el consum de determinats productes, però més tard també va ser el protagonista de moltes col·leccions adreçades als infants.

CANVIÓ SANXO PER QUIXOT

ELS CROMOS AMB LES AVENTURES DEL QUIXOT VAN FER LES DELÍCIES DE PETITS I GRANS

Cromets, que deuen la seva petita mida al fet que anaven dins de capsetes de llumins. La col·lecció es titulava "Serie Especial" i constava de 80 exemplars, acompanyats d'un àlbum on es podien enganxar.
Compañía Azucararia de Harina S.A. - Thomas, Barcelona.
Any a Joan Amades - Centre de Promoció en la Cultura Popular - Tradicional Catalana.

Cromo representant el mantejament de Sanxo Panza. Pertany a una col·lecció de 40 cromos. Herzogsd, el dibuixant, no va parar gaire atenció en detalls, com mostra el fet que un dels mossos porta barretina, tot i que l'episodi succeeix a la Marrocc. Litografiat: F. River Palau, Barcelona, 1943. Any a Lluís Guarguà.

Els cromos es van crear expressament per a ser col·leccionats, potser per això sempre han estat els elements més populars i més valorats d'aquesta afició. Tot i que el col·leccionisme comença abans, és a partir de 1860 que la dèria dels cromos envaeix les premses de les arts gràfiques, que en començaren a imprimir amb destins ben diferents.

Inicialment els cromos eren un obsequi per als clients de botigues de roba, merceries, fabricants de licors i de xocolata. D'altres es venien a baix preu i anaven dedicats, sobretot, als infants. Fins i tot servien com a entrades d'espectacles, invitacions de festes, números de rifes o felicitacions. Es van publicar moltes col·leccions amb el Quixot com a tema, il·lustrats per autors de fama. Sobretot van ser els fabricants de xocolata els qui els oferien com a complement de qualitat a una lliminadura selecta.

Joan Amades recollí diferents modalitats d'aquests cromos. Molts rectangulars i a doble cara, d'altres eren en relleu o retallats, adaptats a la silueta del dibuix. Els primers no duïen text, però uns anys després s'incorporà al dors per tal d'explicar l'escena. Finalment, en els anomenats "daurats", la imatge tenia un fons daurat i eren l'obsequi dels fabricants

Xocolates Amatller, 1928-1936. Dibuixos d'Albert José Segrelles (1885-1966). Any a Lluís Guarguà.

Xocolates Juncosa - Dibuixos de Jaume Pahissa Laporta (1847-1928). Any a Lluís Guarguà.

Els dibuixos de Pahissa van tenir tant èxit, que van servir per il·lustrar diverses col·leccions de cromos, distribuïdes per diferents fabricants.
Xocolates Amatller - Dibuixos de Jaume Pahissa i Laporta (1847-1928). Any a Lluís Guarguà.

JUGANT AMB EL QUIXOT

L'UNIVERS DEL QUIXOT AL SERVEI DEL JOC I L'ENTRETENIMENT

Joc infantil, on a cada vinyeta, li correspon una lletra de l'alfabet i la Q està dedicada a Don Quixot. "Juego y lotería alfabética", publicació a la regió mallorquina al segle XIX, per "Impresor Anónim" a Sant Jaume de Mar. Arxius de la Biblioteca de la Universitat de la Ciutat de Barcelona.

El Quixot es va convertir en una icona present en tot tipus de jocs, tant els destinats al públic adult com a l'infantil. Molts fabricants d'objectes destinats al joc van aprofitar la popularitat de la novel·la del Quixot i del seus personatges per incorporar-los als seus productes.

S'editaren naips amb els personatges de la novel·la, que s'utilitzaven en les partides de cartes que es feien als cafès. Una altra modalitat de joc que va fer servir temes quixotescos van ser les loteries, un tipus especial d'auca en què cada vinyeta tenia el corresponent verset on s'explicava la sort que corresponia quan hom hi anava a parar.

El Quixot també es féu present als jocs de l'oca, en calcomanies per a l'entreteniment dels més petits i en retallables o altres figures fetes de cartolines. Les siluetes dels protagonistes i les escenes més populars de la novel·la permetien reproduir l'acció dramàtica de la història. I naturalment, el Quixot també estigué present en un dels jocs de sort infantils més populars d'aquella època: els patacons, que eren fets amb dos trossos de cartró, sovint dels mateixos cromos, naips i capses de llumins, encaixats i doblegats un dins l'altre.

Joc de l'oca, d'autor desconegut, imprès per Pauzè Paluzé, plagi del que va fer l'imatger francès Epinal a finals del segle XIX. Arxius de la Biblioteca de la Universitat de la Ciutat de Barcelona.

Baralla de naips editats per Heracleo Fournier, per commemorar el IV Centenari de la publicació del Quixot, que reproduïa la que es va editar el 1905, l'any del III Centenari. Col·lecció Associació Jugar Amadeu.

Els retallables van tenir un gran èxit entre els infants perquè era una manera assequible de tenir personatges, reproduint episodis i aventures al seu gust. La figura de Don Quixot, Donat el llegat a l'Imperi a França, per "Prestidigit". De l'època: "Prestidigit" a l'Associació Jugar Amadeu.

EN LLAOR DE DON QUIXOT

ELS GOIGS TAMBÉ CANTEN LES EXCEL·LÈNCIES DE CERVANTES, LA NOVEL·LA I EL QUIXOT

Goigs dedicats a Dulcinea, en el qual per mitjà del format es veu l'aproximació a una de les variants de la diferència entre la Dulcinea inspiradora del Quixot i la real.

Goig en llaor de Don Quixot de la Muntanya. Tercer foli del llibre de Joan Amades, 1900. Havia estat una cançó popular.

Goig en llaor de la novel·la "Don Quixot de la Muntanya", el llibre traduït a més idòmes, després de la 18 edició. Tercer foli del llibre de Joan Amades, 1900. Havia estat una cançó popular.

Goig en llaor de Miguel de Cervantes, autor de "Quixot", en el qual s'aproxima a la diferència entre la Dulcinea inspiradora del Quixot i la real.

Els goigs són composicions per cantar lloances, tal com indiquen la majoria de capçaleres: 'Goigs en llaor de...'. Pertanyen al gènere de la imatgeria religiosa i són originaris dels Països Catalans. Es tracta d'un full que porta imprès un poema amb la corresponent tornada. Està presidit per una xilografia de qui va dedicat el goig i tot ell emmarcat en una orla tipogràfica o xilogràfica. A partir de 1911, la majoria de goigs duen també la corresponent melodia perquè es puguin cantar i també una nota històrica o hagiogràfica al dors.

Originàriament, la seva temàtica era religiosa i girava al voltant dels diversos episodis de la vida terrenal i divina de la Mare de Déu, tot i que més tard els goigs també van derivar a cants en llaor d'un sant o una advocació concreta.

A mesura que el seu format es va consolidar i que el poble va començar a intervenir en la seva composició, els goigs també es van utilitzar per enaltir les virtuts de determinats personatges populars i inclús per fer sàtira política. Dins d'aquesta varietat podem incloure els goigs recollits per Joan Amades, dedicats al llibre del Quixot, al seu autor i fins i tot a Dulcinea del Toboso.

EL QUIXOT MEDIÀTIC

DE BITLLETS DE TREN FINS A PUBLICITAT,

EL QUIXOT AL SERVEI DEL CONSUM

Anunci de roba interior Dr. Rasurel a la revista "Mundo Nuevo" de novembre de 1912.

Col·lecció: "Vanguardia Verde" Solís.

Cromo, pintat per Herscovici, dibuix del Teatro Principal de Cartagena, per fer-ne publicitat. Arxiv: La Biblioteca.

La força de la imatge del Quixot va ser tant influent que es va fer present en molts elements de la vida quotidiana. Van aparèixer escenes de l'obra en bitllets de tren, entrades d'espectacles, calendaris, segells, fins i tot van ser decorades amb motius quixotescos targetes de visita i felicitacions personals.

El Quixot va esdevenir també una imatge al servei de la publicitat i el consum. Reconeegudes marques comercials van utilitzar la imatge del cavaller de la trista figura o de les seves aventures com a reclam per a promocionar i fomentar la venda dels seus productes. Les escenes i els personatges de la novel·la van esdevenir emblemes dels anuncis d'empreses tèxtils, farmacèutiques, de begudes i licors, alimentaries... Entre totes elles destaquen els fabricants de productes relacionats amb el tabac, que el van fer protagonista dels seus reclams per atraure a tota mena de consumidors.

Mural de temes quixotesco existent al Masón del Café, al carrer Llibreteria de Barcelona. Els propietaris, la família Pelligrini, assegurin que es va pintar al 1929 quan es va inaugurar el local.

Foto: Montserrat Pellicer.

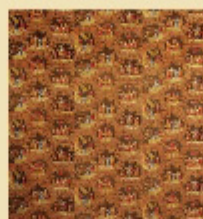

Anunci d'Anís Pujol amb l'escena de Don Quixot i els molins (1922).

EL QUIXOT I LES ARTS DECORATIVES

LA MODA QUIXOTESCA ARRIBA A LA DECORACIÓ

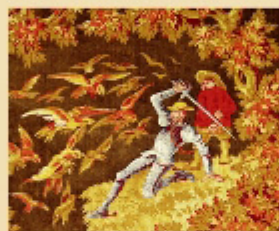
Tel·ler, de tafetà de cotó estampat, la decoració del qual reproduïx diverses escenes de El Quixot. Es tracta d'una peça, del segle XIX, confeccionada amb tres fragments de tela, de 242,5x230 cm. Centre de Documentació i Museu "Don Quixot" de Terres de l'Ebre (Tàrragona)

La imatge del Quixot va depassar el paper imprès i el gravat en boix amb funcions divulgatives. La seva popularitat el va convertir en motiu d'elements decoratius sense cap altre funció que la ornamental.

Mocadors, samarretes i altres teles es van estampar amb escenes de la novel·la del cavaller de la trista figura. Les indiennes, teixits d'origen indi que antigament estaven pintats a mà, van ser els primers que van acudir al tema del Quixot per a la seva profusa i variada decoració.

Detalls de la tela pliniana amb diversos episodis de la novel·la. Centre de Documentació i Museu "Don Quixot" de Terres de l'Ebre (Tàrragona)

Rajoles, amb quatre escenes quixotesques cada una, de l'any 1948 aproximadament. Unes són rèpliques de les de J. B. Segura Sierra (Còrdova, Espanya). Altres del disseny d'Andrés Suárez-Córdoba, (Còrdova)

Ceràmica amb una escena del Quixot, feta per Antoni Peyró Mezquita (1881-1954), cap a l'any 1930. Museo de Arte y Etnología de la Universidad de Sevilla (Sevilla, Espanya)

Per la seva banda, bona part dels ceramistes també van copiar els gravats en paper d'auques, estampes i capçaleres de romanço per tal d'il·lustrar les seves peces. Principalment era ceràmica decorativa, destinada a ser penjada en parets, però en menor mesura també va incorporar el tema quixotesca la ceràmica d'utilitat diària, com plats, gerros, jocs de cafè i altres peces de la vaixel·la. Don Quixot també es representà modernament en il·lustracions de rajoles típiques que es produïren en sèrie i que es posaven a la venda per al públic d'una en una. Moltes d'aquestes rajoles provenien del País Valencià.

ELS EX-LIBRIS DEL QUIXOT

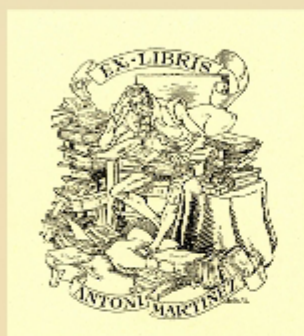
EL QUIXOT, COM A SÍMBOL LITERARI VA GENERAR UN BON NOMBRE D'EX-LIBRIS

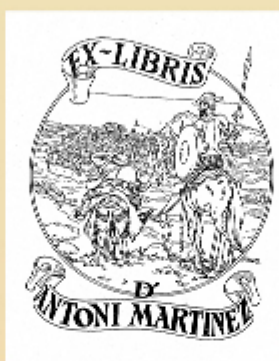
Ex-libris, propietat de Joan Gual i Mas, dibuixat per Josep Triadó (1870-1929).
Biblioteca de Catalunya, Barcelona.

Ex-libris, propietat de Miquel G mas, dibuixat per Josep Triadó (1870-1929) vers l'any 1922.
Biblioteca de Catalunya, Barcelona.

Ex-libris, propietat d'Antoni Martínez, dibuixat per Lluís Mallol Suàez (1900-1968).
Arx. Lluís Suàez.

Ex-libris, propietat d'Antoni Martínez, dibuixat per Lluís Mallol i Suàez (1900-1968), vers l'any 1950.
Arx. Lluís Suàez.

Ex-libris, propietat d'Antoni Dalmau, dibuixat per Ramon Borrell.
Aquest ex-libris presenta la particularitat de tenir una petita vineta, trapada amb línies més suaus i gravada al peu de fonsena principal del gravat, anomenada remarc.

Arx. Lluís Suàez.

El Quixot també va ser representat en els ex-libris, una paraula que significa "sortit del llibre" o "dentre els llibres" i que designa un dibuix qualsevol afegit a un nom i unes senyes que identifiquen l'esperit i l'essència del propietari d'un llibre. Molts ex-libris són "parlants" doncs integren el nom o cognom del propietari del llibre al un dibuix.

Valors del Quixot com l'idealisme, el desig de justícia i d'aventura, a més dels pròpiament literaris, havien d'esdevenir per força, inspiració per autors i propietaris d'ex-libris. Els ex-libris quixotescos més antics que es coneixen són de l'any 1902 i van ser dibuixats per l'exquisit dibuixant Josep Triadó.

La majoria dels ex-libris són dibuixats a la ploma i gravats en zincografia. No hi ha ex-libris gravats a boix però, en canvi, són abundants els fets a l'aiguafort. Els ex-libris van tenir primer un sentit eminentment pràctic i van ser utilitzats bàsicament per establir la propietat dels llibres, però més tard es van independitzar i van motivar tot un mercat de compravenda i intercanvi entre col·leccionistes i bibliòfils.

EL QUIXOT, A ESCENA

EL QUIXOT PROTAGONISTA DE TEATRE I CINEMA

Portada de diari anunciant la pel·lícula "Don Quijote" (1933), de G. W. Pabst, i protagonitzada per Fiodor Chaliapine. Portada de "La Vanguardia" del cinema 8 de novembre de 1933.

La sarsella "La venta de Don Quijote", amb text de Carlos Fernández Shaw i música de Ruperto Chapí, es va estrenar a Madrid el 1902 i a Barcelona el 1903. Retall del programa amb el text de l'escena IV i els actors caracteritzats de "La venta de Don Quijote".

Decorat amb escena quixotesca. Es reconeix a quina obra pertany. Aquarel·la de Francisco Bell i C. 1927. Centre de Documentació de l'Institut del Teatre.

Sessió de llanterna màgica d'una família jueva amb projeccions de Quixot. Litografia francesa de la segona meitat del segle XIX. GIOVANNI DALL'U. "Midi et nuit de Genesio". S. n. Quixot, del Musée d'Art et d'Archéologie, 1904.

Les obres teatrals sorgides a l'entorn de don Quixot van ser molt nombroses. Grans actors i actrius donaren vida als personatges de la novel·la dalt d'un escenari. A nivell familiar es gaudia d'episodis del Quixot amb estris anteriors del cinema, com la Llanterna Màgica que projectava imatges ampliades sobre una superfície blanca, o el zoòtrop, una joguina giratòria que simulava l'animació de les figures.

La teatralització del Quixot va esdevenir també una forma de joc. És el cas dels teatrins, uns teatres per a infants amb abundants decorats de cartolina en els quals s'escenificaven parts de la novel·la per mitjà de figures litografiades, que els minyons feien anar com volien. Alguns fabricants de xocolata també obsequiaren als seus clients amb col·leccions de cromos creats per ser usats com a teatrins.

Un dels gèneres que més èxit va tenir, sobretot entre la canalla, va ser el de les titelles. De fet, tant el Quixot com el Panxo, nom amb què els menuts coneixien en Sanxo Panza, passaren ben aviat a formar part del repertori de personatges més típics del teatre de titelles infantil de l'època, juntament amb el Rapau, en Patot, el Perico, en Quiscarria, el Diable i d'altres.

VENTAR-SE AMB EL QUIXOT

DON QUIXOT VA SER RECURRENT A LES CAPÇALERES DE VENTALLS

Les capdrosses de la confraria de Sant Isidre llueixen ventalls a la festa del sant. Ricollí 1919. Arxius Joan Amades-Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Col·lecció de ventalls, estampada a mitjan segle XIX, impresa en dues èpoques diferents; per festes dels gravaus s'observa un canvi d'abito. Impremta de Joan Llorens. Arxius Joan Amades - Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Els ventalls eren un estri molt anclat a la tradició, i a cada processó era habitual comprar-ne un de nou als venedors ambulants. Detall de l'auca Antiga processó de Corpus, impresa per Successors Antoni Bosch. Arxius Joan Amades - Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Ventall de tema quixotes, editat l'any 1868 per Joan Llorens, dibuixat i gravat, probablement, per Ramon Puigari. Arxius Joan Amades - Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Els ventalls tenien una doble funcionalitat, utilitària i decorativa. Servien per ventar-se en els dies més calorosos i per allunyar les mosques que portaven els animals. També eren presents com a element d'ostentació en les cerimònies festives i processons; encara actualment alguna festa major l'utilitza com a element de distinció de la corporació municipal. Va ser un estri ja existent a l'Edat Mitjana, que va gaudir d'una extraordinària popularitat en la vida social de Catalunya fins a principis del segle XX.

Els ventalls estaven decorats amb tota mena de temes: religiosos, satírics, narratius, però sense pretensions artístiques o literàries. I com no podia ser d'una altra manera, les aventures de don Quixot van ser un dels temes més habituals.

Eren fets amb una canya o pal que, a tall de banderola, duia enganxada una fulla de palma teixida o un cartró recobert d'un paper imprès. N'hi havia uns més luxosos, fets amb cuir repussat, ben guarnits i decorats amb or. A més dels fets de palma o cartró, la majoria eren encara més senzills, de paper barat, amb les dues cares impreses amb un gravat i uns versos rimats al peu, amb mida de quart o d'octau.

EL QUIXOT A L'ESCOLA

MÉS ENLLÀ DE LA LITERATURA

EL QUIXOT ERA AL MATERIAL ESCOLAR

Cobertes de cartapassos amb motius quixotescos.
Andorra, can Amadeu - Centre de Francesc de la Ca l'ara Popular i Tradicional Catalana.

Làmines que com que no van tenir
guany de vendes, van ser
reaprovechades com a fulls de guardes.
Del llibre Muntó - El llibre de Catalunya.
Barcelona.

Alfabetari infantil en el qual la lletra Q correspon al Quixot.
Andorra, can Amadeu - Centre de Francesc de la Ca l'ara Popular i Tradicional Catalana.

Àngela Moragas, a l'escola, amb un exemplar del Quixot sota del
braç. Presne de Calzadana (Sòria), 1942. Foto Àngela Vidal i Joan Ferras.

Fulls de guardes, cobertes de cartapassos, abecedaris, fins i tot les decoracions dels plumiers, tenien el Quixot com a motiu.

Els cartapassos eren els quaderns de paper pauta que els menuts feien servir per fer cal·ligrafia i portaven unes cobertes decorades amb temes florals o amb un gravat. Aquesta imatge anava acompanyada d'una llegenda o dècima, que en el tema quixotesco era un breu resum de l'episodi que representava el gravat.

Les guardes dels llibres són els fulls de paper que l'enquadrador fa servir de lligam entre el llibre i la coberta.

Antigament era molt comú que fossin decorats amb motius ornamentals molt diversos, a vegades com a composicions i d'altres amb imatges senceres, sovint aprofitant estampes sobreres.

Originàriament les estampes havien estat pintades a mà i s'utilitzaven també per folrar l'interior d'arcons, armaris i altres mobles domèstics.

Les guardes il·lustrades sovint tenien més o menys relació amb el tema del llibre. Per això, no és d'estranyar que moltes edicions de la novel·la comptessin amb guardes decorades amb gravats i dibuixos sobre el Quixot.

EL QUIXOT MÉS POLIT

TANT EL LITERARI COM EL POPULAR

EL QUIXOT SEMPRE GENERA IMATGES

Gravat de Juan Moreno Tejada (1759-1805) del 1794. Arca i Llibre Bonaire.

Gravat de Ramon Puiggarí (1820-1903). Arca i Llibre Bonaire.

"H storia compendiada del caballero andante Don Quijote de la Mancha y su escudero Sancho Panza", per Eduardo Píña; impresa per Joan Llorens, Barcelona 1865. Arca i Llibre Bonaire - Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Les històries eren compilacions, resums o fragments d'obres de la literatura universal, adaptades al públic amb poc poder adquisitiu. En moltes ocasions, els editors aprofitaven gravats de les edicions de luxe per il·lustrar-les.

"Historia del ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha extractada de la que escribió Miguel de Cervantes", per B.M.; impresa per Successors d'Antoni Bosch. Arca i Llibre Bonaire - Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

La senzillesa dels gravats populars contrasta amb les il·lustracions d'artistes reconeguts. Arca i Llibre Bonaire - Centre de Recerca de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Les versions populars del Quixot sempre han estat les més il·lustrades, substituint la complexitat del text per imatges explícites que resumeixen capítols i episodis. Les edicions complertes literàriament, i especialment les de luxe, també han estat complementades amb imatges, creades gairebé sempre per dibuixants reconeguts.

Les il·lustracions que sortien de la ploma d'artistes catalans, com Ramon Puiggarí, Joan G. Junceda o Apel·les Mestres, eren molt elaborades i no escatimaven cap detall. Moltes vegades les làmines eren de tal perfecció que servien per justificar tota una edició i de la mateixa manera, aquests autors augmentaven el prestigi de l'editorial. Un cop passada la novetat de l'edició, molts dels dibuixos continguts en aquestes làmines van ser aprofitades per il·lustrar les edicions d'imatgeria popular.

Les làmines reproduïen els episodis més destacats de la novel·la i s'intercalaven en el text, complementant amb tota mena de detalls el moment que s'estava relatant. Aquestes il·lustracions, malgrat formar part d'una obra literària per a un públic amb poder adquisitiu, acomplien la mateixa funció de resum que el dibuixos de les edicions populars.

LA PASSIÓ PEL QUIXOT

EL 3R I EL 4T CENTENARI DEL QUIXOT

TENEN MOLTES COSES EN COMÚ

Arran del III Centenari de la publicació del Quixot, el setmanari humorístic barceloní, L'Esqueja de la Torratta, va publicar un petit llibret ple de caricatures i acudits sobre el tema.
"L'Esqueja de la Torratta", Maig de 1905.
Arts a Lluís Bassaga.

Acudits i dibuixos humorístics que es van publicar amb motiu del III Centenari del Quixot, a L'Esqueja de la Torratta, 1905.
Arts a Lluís Bassaga.

Segell commemoratiu sobre viator postal, amb l'episodi del Quixot amb els lleons.
Arts a Lluís Bassaga.

La figura i la història de don Quixot ha suscitat admiració entre persones de tot tipus de classes socials i procedències. De fet, cada vegada que es commemora un centenari de la publicació del Quixot la dèria quixotesca s'intensifica. De la mateixa manera que hem fet d'aquest 2005 l'any del 400 aniversari de la primera edició del Quixot, també l'any 1905, el del 3er Centenari, va ser un esdeveniment molt celebrat amb tota mena d'actes, exposicions i edicions.

Joan Amades a més de recollir tota la imatgeria popular sobre el Quixot, va viure directament el 3r centenari, fet que va incrementar el seu interès per l'idealisme i l'esperit aventurer de Don Quixot. Però per altra banda estava seduït per la figura d'en Sancho Panza, per a ell l'escuder era el seny i sobretot el dipositari de tota la saviesa popular.

Aquesta exposició és un homenatge a la genial novel·la, als seus protagonistes, però també a Joan Amades i al seu interès per mantenir viu el llegat popular. Coincidint amb l'exposició, l'Associació Joan Amades publica el seu treball inèdit sobre la imatgeria popular quixotesca de finals del segle XIX i principis del XX.

